

1. УПОДІБНЕННЯ ДЗВІНКИХ І ГЛУХИХ, ШИПЛЯЧИХ І СВИСТЯЧИХ ПРИГОЛОСНИХ І ПОЗНАЧЕННЯ ЇХ НА ПИСЬМІ

Уподібнення, або асиміляція, — це зміна звуків у потоці мовлення під впливом наступного чи попереднього звука. Вимова одного звука пристосовується до вимови іншого, сусіднього з ним, внаслідок чого виникає уподібнення за якоюсь ознакою. Існує декілька видів уподібнення.

Уподібнення за дзвінкістю полягає в тому, що попередній глухий звук вимовляється дзвінко перед наступним дзвінким: *просьба* [прóз'ба], *вокзал* [вогзál], *боротьба* [бород'ба́], *ось де* [óз'дé].

Уподібнення за глухістю полягає в тому, що попередній дзвінкий звук під впливом наступного глухого оглушується: *легко* [лéхко], *вожкий* [вожкúї], *нігті* [н'íхті], *кігті* [к'íхт'і], *з тобою* [с тобо́йу], *зцідити* [сц'ідúти]. У деяких словах уподібнення за глухістю закріплене на письмі. Перед літерами на позначення глухих **к, п, т, ф, х** завжди пишеться префікс **с-**: *спитати*, *стиснути*, *схопити*, *скипіти*, *сфотографувати*.

Уподібнення свистячих до шиплячих або шиплячих до свистячих полягає в тому, що звуки зливаються або дуже наближаються один до одного у вимові: *безшумний* [беш:умнїї], *з джерела* [ждже^нре^нла́], *річці* [р'іц'і:ї], *смієшся* [см'ійес':а].

2. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ЇХ ЗБИГУ **-ЦЬК-, -СЬК-, -ЗЬК-, -СК-, -ШК-, -ЗК-, -СТ-**

а) група приголосних **-цьк-** змінюється на **-чч-** при творенні іменників із суфіксом **-ин(а)**: *вояцький* – *вояччина*, *козацький* – *Козаччина*, *німецький* – *Німецьчина*, *турецький* – *Туреччина*; але: *галицький* – *Галичина*.

б) групи приголосних **-ськ-, -ск-** змінюються на **-щ-** при творенні іменники із суфіксом **-ин(а)**: *віск* – *вощина*, *пісок* (*піску*) – *піщина*, *полтавський* – *Полтавщина*;

в) групи приголосних **-ск-, -шк-** змінюються в **-щ-** при творенні прикметників та іменників із суфіксом **-ан-(-ян-)**: *віск* – *вощаний* – *вощанка*, *дошка* – *дощаний*, *пісок* (*піску*) – *піщаний*.

г) групи приголосних **-ск-, -ст-** змінюються в **щ**, група **-зк-** у **-жч-** при творенні багатьох форм дієслів II дієвідміни: *вереск* – *верещати*, *верещу*, *верещиш* та

інші; *простити* – *процати*, *процаю*, *процаєш* та інші; *прощу*, але *простиш*, *простить* і т. д.; *брязк* – *бряжчати*, *бряжчу*, *бряжчиш* і т. д.

д) групи приголосних **-ськ-**, **-зьк-** відповідно змінюються на **-щ-**, **-жч-** при творенні прізвищ на **-енко**, **-ук**: *Васько* – *Ващенко* – *Ващук*, *Ісько* – *Іщенко* – *Іщук*, *Онисько* – *Онщенко* – *Онщук*, *Водолазький* – *Водолажченко*, *Кузько* – *Кужченко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із групами **-ск-**, **-ськ-** на письмі зберігається, а **к** переходить у **ч**: *Параска* – *Парасчин*, *Ониська* – *Онисьчин*; **-шк-** дає **щ**: *Мелашка* – *Мелашчин*.

3. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПЕРЕД **-СЬК(ИЙ)**, **-СТВ(О)**

Перед суфіксами **-ськ(ий)**, **-ств(о)** деякі приголосні при словотворенні змінюються, змінюючи й самі суфікси.

а) **к, ц, ч** + **-ськ(ий)**, **-ств(о)** дають **-цьк(ий)**, **-цтв(о)**: *гірник* – *гірницький*, *молодець* – *молодецький*, *молодецтво*, *парубок* – *парубоцький* – *парубоцтво*, *ткач* – *ткацький* – *ткацтво*.

б) **г, ж, з** + **-ськ(ий)**, **-ств(о)** дають **-зьк(ий)**, **-зтв(о)**: *боягуз* – *боягузький* – *боягузтво*, *Запоріжжя* – *запорізький*, *Париж* – *паризький*, *Прага* – *празький*, *убогий* – *убозтво*.

в) **х, ш, с** + **-ськ(ий)**, **-ств(о)** дають **-ськ(ий)**, **-ств(о)**: *залісся* – *заліський*, *птач* – *птаство*, *товариш* – *товариський* – *товариство*.

Інші приголосні перед суфіксами **-ськ(ий)**, **-ств(о)** на письмі зберігаються: *багатий* – *багатство*, *брат* – *братський* – *братство*, *завод* – *заводський*, *інтелігент* – *інтелігентський*, *люд* – *людський* – *людство*, *пропагандист* – *пропагандистський*, *студент* – *студентський* – *студентство*.

4. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПЕРЕД **-Ш(ИЙ)** У ВИЩОМУ СТУПЕНІ ПРИКМЕТНИКІВ (ПРИСЛІВНИКІВ)

У вищому ступені прикметників і прислівників **г, ж, з** перед суфіксом **-ш(ий)** змінюються на **-жч(ий)**, а **с** + **ш(ий)** на **-щ(ий)**: *високий* – *вищий* (*вище*), *вужький* – *вужчий* (*вужче*), *дорогий* – *дорожчий* (*дорожче*), *дужий* – *дужчий* (*дужче*), *низький* – *нижчий* (*нижче*); але: *легкий* – *легший* (*легше*).

Це стосується і дієслів, утворених від прикметників вищого ступеня: *ближчати*, *вужчати*, *кращати* та інші і похідних від них іменників: *підвищення* (від *підвищити*), *подорожчання* (від *подорожчати*).

5. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ОСНОВИ *-К, -Ц(Ь)* ПЕРЕД *И* ТА *Ч*

Приголосні основи *-к, -ц(ь)* перед суфіксом *-н-* змінюються на *ч*: *безпека* — *безпечний*, *безпечність*, *безпечно*; *вік* — *вічний*, *вічність*, *вічно*; *кінець* — *кінецьний*, *місяць* — *місячний*, *околиця* — *околичний*, *пшениця* — *пшеничний*, *рік* — *річний*, *серце* — *сердечний*, *сонце* — *сонячний*, *яйце* — *яєчня*. Приголосні основи *-ч* зберігається: *поміч* — *помічний*, *помічник*; *ніч* — *нічний*, *ячмінь* — *ячний* (або *ячмінний*).

Виняток становлять слова: *дворушник*, *мірошник*, *рушник*, *рушниця*, *сердешний* (у значенні «бідолашний»), *соняшник*, *торішний*.

Примітка 1. Приголосні *ж, ч, ш, щ, т(ь)* у давальному та місцевому відмінках іменників (жін. р.) та в дієсловах перед постфіксом *-ся* на письмі зберігаються: *діжці*, *дочці*, *квітці*, *книжці*, *юшці*; *не врїжся*, *не морочся*, *не морщся*, *радишся*, *спиться*.

Примітка 2. Глухі приголосні основи перед дзвінками на письмі зберігаються: *боротьба* (бо *бороти*), *молотьба* (бо *молотити*), *просьба* (бо *просити*). Так само й дзвінкі перед глухими на письмі зберігаються: *бабка*, *борідка*, *вогкий*, *дігтяр*, *кігті*, *книжка*, *легкий*, *нігті*; але: *затхлий*, *зітхнути* (хоча *дихати*), *натхнути*, *тхір*.

6. СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

У групах приголосних *-ждн-, -здн-, -стл-, -стн-* випадають *д* і *т*: *тиждень* — *тижня* — *тижневий*; *виїздити* — *виїзний*, *поїзд* — *поїзний*; *лестоці* — *улесливий*, *щастя* — *щасливий*; *вість* — *вісник*, *користь* — *корисний*, *честь* — *чесний*, *якість* — *якісний*; але в словах: *зап'ястний*, *кістлявий*, *пестливий*, *хвастливий*, *хвастнути*, *хворостняк*, *шістнадцять* літера *т* зберігається.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження з кінцевим *-ст*, літера *т* у групі приголосних *-стн-* зберігається, хоч відповідний звук і не вимовляється: *аванпост* — *аванпостний*, *баласт* — *баластний*, *компост* —

компостний, контраст — контрастний, форпост — форпостний.

У групах приголосних **-зкн-**, **-скн-** випадає к при творенні дієслів із суфіксом **-ну-**: *бризк — бризнути, брязк — брязнути, блиск — блиснути, писк — писнути, плюск — плюснути, тріск — тріснути*; але: *випуск — випускний, виск — вискнути, риск — рискнути.*

У групі приголосних **-слн-** випадає л: *масло — масний, мисль — умисний, навмисне; ремесло — ремісник.*

7. ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Подвоєні приголосні маємо при збігу однакових приголосних:

а) префікса й кореня: *ввіч, ввічливий, віддати, відділ, заввишки, здаду, оббити, роззброїти, роззява.*

Примітка. Не подвоюються приголосні в таких словах, як *отой, отут, отак, отам, отепер, отоді*, а також *оцей* тощо;

б) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкомат* (військовий комісаріат), *страйкком* (страйковий комітет), *юнат* (юний натураліст);

в) кореня або основи на **-н-** (**-нъ-**) і суфіксів **-н(ий)**, **-н(ій)**, **-ник**, **-ниц(я)**: *вина — безвинний, день — денний, закон — законний, кінь — кінний, причина — причинний; осінь — осінній, ранок — ранній; баштанник, годинник, письменник; віконниця, Вінниця.*

Подвоєння **н** зберігається й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із подвоєним **н**: *безвинний — безвинність — безвинно, законний — законність — законно, туманний — туманність — туманно*;

г) основи дієслова минулого часу на **с** і постфікса **-ся**: *винісся, пасся, розрісся, трясся.*

Подвоєння пишеться у буквосполученні **-нн-**:

а) у збільшувально-підсилювальному суфіксі **-енн(ий)**: *здоровенний, силенний, численний*;

б) у прикметниках на **-енн(ий)**, **-анн(ий)**, **-янн(ий)** зі значенням можливості або неможливості дії: *здійснений, невблаганий, недозволений, недоторканий, незрівнянний, незчислений, непримирений, неказаний, нескінчений* та в прикметнику *стараний* з відтінком підсилення;

в) у прикметниках на **-енн(ий)** старослов'янського походження: *благословений, блаженний, огнений, священний*.

Буквосполучення **-нн-** зберігається й в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *здійсненність, старанність, старанно, численність, численно* тощо.

Примітка. Літера **н** не подвоюється в дієприкметниках: *вивершений, вихований, зроблений, індустріалізований, поораний, сказаний, спечений*, як і в прикметниках на **-ений** з відповідних дієприкметників (з іншим наголосом): *варений* (пор. *варений*), *печений* (пор. дієприкметник *печений*) та інші, а також у прикметнику *довгожданий*.

Треба розрізняти такі слова, як *здійснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився дієприкметник), *нездоланий* (непереможний) і *нездоланий* (якого не подолали), *незлічений* (представлений у дуже великій кількості) і *незлічений* (не порахований) та інші.

Також подвоюються приголосні в словах: *бовван, Ганна, ляний, овва, ссати*, а також у похідних: *бовваніти, Ганнин, виссати, ссавці* та інші.

8. ПODOBJEHHЯ ПPHГOЛOCNHX ПEPED Я, Ю, Є, Ї

Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (а на письмі позначаються двома літерами), коли вони стоять після голосного:

а) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (крім родового множини): *знаряддя, знаряддю, на знарядді* та інші; *життя, життю, у житті*; *мотуззя, у мотуззі*; *колосся, колоссю, у колоссі*; *гілля, гіллю, на гіллі*; *знання, знанню, у знанні*; *збіжжя, збіжжю, у збіжжі*; *сторіччя, сторіччю, у сторіччі*; *піддашшя, піддашшю, на піддашші*; а також у похідних словах: *гілля — гіллястий, гіллячка*; *життя — життєвий (і життьовий), життєпис* та інші; але: *знань, знарядь, піддаш, сторіч, угідь*.

Якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на *-ів*, подовження зберігається: *відкриття — відкриттів, почуття — почуттів*;

б) перед *я, ю, і, е* в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни (за винятком родового множини із закінченням *-ей*): *суддя, судді, суддю, суддів* і т. ін.; *стаття, статті, статтею* (але в родовому множини — *статей*); *рілля, рілли, ріллю, ріллею*; *Ілля, Ілли, Іллю, Іллею* та ін.;

в) перед *ю* в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: *молодь — молоддю, мить — миттю, мазь — маззю, вісь — віссю, міць — міццю, сіль — сіллю, тінь — тінню, подорож — подорожжю, ніч — нічю, розкіш — розкішию*; але: *молодість — молодістю, повість — повістю, кров — кров'ю, матір — матір'ю, пригоріц — пригоріцю*. У називному відмінку однини вони закінчуються на два приголосних (у тому числі *шч* — на письмі *щ*), губний або *р*;

г) перед *я, ю* в прислівниках типу *зрання, навмання, спросоння; попідвіконню, попідтинню*;

г) перед *ю, є* у формах теперішнього часу дієслова *лити (литися)*: *лю, ллеш, ллемо, ллете, ллють, ллеться, ллються*, а також у похідних: *виллю, наллю* та інші.

Примітка. Приголосні не подовжуються в словах: *кутя, попада, свиня*, у формах числівника *третья, третє* та інші.

Висновок. Українська мова славиться своєю милозвучністю, яка досягається уникненням скупчення кількох приголосних. В більшості випадків в словах зустрічається, в основному, два приголосних звуки підряд. Однак при утворенні похідних слів суфіксальним способом (тобто шляхом додавання суфіксів) на межі кореня і суфікса почали збігатися три і більше приголосних. Для зручності і милозвучності вимови деякі з приголосних в таких групах почали опускаєти (не вимовляти). Це явище частково закріпилося в графіці і отримало назву спрощення в групах приголосних.

Подовжені приголосні являють собою збіг двох фонем. Такі звуки вимовляються приблизно в півтора раза довше, ніж звичайні. На письмі вони позначаються подвоєнням букв.

Приголосні звуки подовжуються і відповідно подвоюються букви, якщо одна частина слова (морфема) закінчується, а друга починається на той самий звук. Але подовження приголосних і відповідно подвоєння букв не відбувається, якщо немає збігу двох однакових приголосних.

Список використаної літератури

1. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. — К.: Наук. думка, 2012. — 288 с.
2. Баран Г. В. Українська мова. Готуємося до зовнішнього незалежного оцінювання. — Харків: Країна мрій, 2009. — 256 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. — 7-ме вид., стер. — К.: Вища школа, 2009. — 430 с.